

Eöry Áron

A TITKOS CÍMZETTEK avagy gróf Széchenyi István utolsó politikai intelmei

Bevezetés

Az Intelmek relevanciája

Jelen dolgozat gróf Széchenyi István Béla fiának írt *Intelmeit mint a politikai gondolkodás termékét* szeretné tüzetesebben megismerni és megismertetni. Kétségtelen, hogy Széchenyi 1850-es években született, politikai célú munkái sorában merőben atipikusnak tetszik ezen nevelő célzatú könyvecske. Kilógni látszik a sorból, amelyben egyik politikai gúnyirat követi a másikat. Ezek mind okkal kínálkoznának boncolásra, hogy felmutassák a visszavonult Széchenyi¹ politikai gondolkodásának komplett tünetegyüttesét. Annál izgalmasabbnak ígérkezik egy, azoktól jellegében elütő munkáról beláttatni, hogy a többivel rokon vonásokkal bír.

A továbbiakban igazolni kívánt megérzésünk szerint az *Intelmek* nem egyszerűen az utódnevelés eszköze. Ha még utánpótlás-nevelést mondanánk, nyomban közelebb járnánk a valósághoz. Feltevésünk szerint e munka ugyanis nem más, mint egy motivációs buzdítvány, amely a politikai öntudatra ébredést és atyjának engedelmes segítőtársául szegődést elősegítő kettős céllal született. Mi több, talán nem is pusztán a formális címzett, Béla számára. Mellette (és egyben őrajta keresztül) a gróf a nekiülés jelenében, de még inkább közeljövőjében potenciálisan harcrakész új nemesi nemzedékeket szólítaná meg. Béla apropóján kívánná cselekvőképessé tenni és összekovácsolni a nemzet – felnőttlétük ajtaján kopogtató – ifjait.

Nem vitatjuk el a konkurens értelmezéseket, mindössze annyit állítunk, hogy az *Intelmek* egy efféle olvasat nyomait pregnánsan magán viseli.

A hipotézis, a műfaj és az analógia

A döblingi bő évtized második fele Széchenyinél a politikai *reaktíválódás* időszaka. Újólajos szellemi pezsgését egy magángyógyintézet rejtekéből próbálta kamatoztatni – „bolondok közt, bolondok álarcában”.² Problémakezelő stílusa végletesen letisztult: „esz-

¹ A témában KOSÁRY Domokos *Széchenyi Döblingben* c. monográfiáját (Magvető, Budapest, 1981) tekintjük aljának és ómegának. Lévén, hogy kutatásait meghaladni abszurd vállalkozás volna, ehelyett – azokat központi szempontunk megvilágításába helyezve – sajátyszerű megközelítésünkkel szeretnénk eredményeit megtámogatni.

² FEKETE Sándor: *Széchenyi István*, Móra, Budapest, 1968, 253.

közstílus, az van előtte, hogy kinél és mit akar elérni”.³ Látogatóiban felhasználható tájékozottságú két lábon járó *eszközöket is* látott, függetlenül attól, hogy közéleti személyiség vagy épp családtag volt az illető. Elméjében ők egy részenként beprogramozható gépezetet alkottak, ám ez bennük aligha tudatosulhatott. A bezártság tehát új stratégiát kívánt: „Hogy megtegye, amit tennie kell – szövetségesre van szüksége. Szabadon mozgó karra, lábra, öntudatra. Fiatal erőre, akinek átadhatja keservesen megszenvedett tapasztalatait, s aki majd az ő intenciói szerint fog cselekedni a »szabad világban«, az elveszett Édenben, ahonnan ő maga kiűzetett.”⁴

Béla is apja egyik gyakran foglalkoztatott meghosszabbított karjának számított a kiosztott feladatok és küldetések készséges végrehajtójaként. Széchenyi mindenekelőtt egyik legfontosabb asszisztenseként tekintett a fiúra, akivel legalábbis középtávra lehet tervezni, és akiből felszíni reménye szerint idővel talán politikai életművének folytatója válhat. Ebből a szempontból a fiúnak szánt életpálya megértetése, jelentőségének átértékelése és elfogadtatása érdekében szerkesztette papírra az *Intelmeket*. És nem véletlenül beszélünk *szerkesztésről*, mert úgy találtuk, hogy a lobbánékony Széchenyi győzködő szavait ezúttal nem valamiféle rendezetlenül kanyargó rögtönzése táplálta. Ennyiben kibővíthetőnek és hangsúlyjaiban felülbírálandónak gondoljuk a nagyszerű Németh László azon kijelentését, miszerint ezen felhívó elmélkedéseit csupán „szíve és tolla gyakorlatául”⁵ intézte volna Bélához – és ismételjük: talán a hozzá hasonlókhhoz is.

Ezen a ponton szükséges a választott forma kérdését röviden érintenünk. Széchenyi korára a király-, majd fejedelemtükrök, később a *parainesisek* műfaji vonulata mindvégig sajátos *differentia specificát* hordozott. Az uralkodó-várományos sarjak beavatási kiskatéjaként az exkluzivitás látszata mögött egy ünnepélyes dokumentumról volt szó, amelyet a szerzője *ex officio* fontossága okán – ha az érdekes írástudók szűk körében is, de – nyilvánosnak és megőrzendőnek tartottak. Ehhez járult még az illusztris megfogalmazójának azon óhaja, hogy az adott szöveg az utókornak fennmaradó érdeemes hagyatéka szerves részét képezze.⁶ A helyzet a monarchiák hanyatlásával fog alapvetően módosulni. Pontosabban már áttérésükkel az alkotmányos és parlamentáris ellensúlyokkal való működésre. A változó körülmények demokratizálják, egyben súlytalanítják is a műfajt. Az alattvalói notabilitások is érte nyúlnak, amivel együtt azonban – a polgári nyilvánosság kibomlása ellenére is – vész majd a publicitása. A magánérintkezések paravánja mögé lépő intelmek már egy *species* letűnésének kezdete.⁷

Széchenyi *prima facie* úgy tűnik, bizalmas üzenetként tisztelte meg Bélát az *Intelmekkel*, magánlevelezésük terjedeleme által indokolt, rendhagyó részeként. De annak té-

³ NÉMETH László: *Széchenyi* [1942] = Uő.: *Az én katedrám*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1969, 453.

⁴ FENYŐ Ervin: „*Tegyé! amit akarsz, kövesd csillagodat!*” = Gróf SZÉCHENYI István *Intelmei Béla fiához* [1857; a továbbiakban: *Intelmek*], ford. Kovács Ilona és mások, Magvető, Budapest, 1985, 298. [Az *Intelmek* idézeteinek oldalszámait a főszövegben, zárójellel hivatkozunk.]

⁵ NÉMETH: *I. m.*, 542.

⁶ Erről részletesen lásd pl. HARGITTAY Emil: *Gloria, fama, literatura. Az uralkodói eszmény a régi magyarországi fejedelmi tükrökben*, Universitas, Budapest, 2001.

⁷ A műfaj evolúciójának felfejtésében nyújtott útbaigazító közreműködéséért ezúton mondok köszönetet Szegedy-Maszák Mihálynak.

nye, hogy papírra vetette, és tette ezt állandó szanatóriumi szállásán – ahonnan a magyar közélet egyre várta a jelképes életjeleit, vagy akár a lelkesítő harsonaszót – legalábbis gyanakvásra ad okot aziránt, hogy egyedül a formálisan megnevezett egyetlen célszemély éjjeliszekrény-fiókjába vagy épp kézi dossziéjába szánta volna az írást. De a gyanú mindjárt bizonyossággá alakul, ahogy kiszűrjük a Béla példájából általánosító momentumokat a szövegből, amelyek rögtön politikai jellemformáló javaslatokra indítják Széchenyit. Ezek kapcsán eszünkbe juthat régi jó szokása, miszerint nincs az a specifikus témájú politikai vitairata vagy kiáltványa, amelyben ne találna helyet némi célzott magatartás-kritikának és átfogó szemléletformáló szándéknak. És még csak nem is a sorok közé rejtetten, hanem eszméltető célzatú kapcsolódó betoldások formájában, önálló bekezdéseként. Szemléltetésképp a *Hitelt* lesz érdemes leemelnünk polcunkról, szilárd viszonyítási pontunkká tennünk és szemezgetni a párhuzamokból.⁸

Az elkövetkezőkben a fenti állítások demonstrálására teszünk kísérletet.

Taglalat

Választott módszerünk a *politikai gondolkodás történetének* tanulmányozójáé, amiként mindenekelőtt bizonyos járulékos perdöntő elemzési szempontokra kell figyelmeznünk. Az ezekre kapott egyértelműen beazonosítható válaszok teszik érthetővé és világossá a mű általunk vizsgált aspektusát. Kétségtelen, hogy az olvasatok zöme közvetlenül Bélára és az ő formálódó politikai pozíciójára vonatkozik. A szövegben sorjáznak a személykötött konkrétumok, melyek a politikai gondolkodó és meggyőzendő politikai ordonáncának összefüggésére szorítkoznak. Nem elhanyagolható ezek feltárása és diszciplínánk szemszögéből való értékelése – ezt is nézzük át először részletesebben a dolgozat folytatásában.

Minthogy a kezdetben vázolt következtetésünkben Széchenyi címzetti köre kiterjesztésének helyességét helyeztük kilátásba, ezen tágított hatókörű mérlegvonásunkat szükséges alá is támasztanunk. Ezt a *Hitel* rövid magyarázó példáján keresztül kívánjuk megtenni. Mivel ezen – később bemutatott – verifikáló eljárásunkat eredményesnek érezzük, felhívjuk az olvasót addig is egy feltételes vállalkozásra. A kisvártatva tárgyalandó fejezetek Bélát érintő atyai megfigyeléseit próbaképp – kivéve a kiveendőket – transzponálja generációs jegyekké. A személyesített jellemzők ilyesfajta kivetítését gondoljuk ugyanis a szerző implicit törekvésének is. Mindez nem jelenti, hogy Széchenyi ne ragaszkodott volna a fiához kapcsolható és a megírást közvetlenül kiváltó valóságmaghoz.

Lássuk, miről is volt szó.

⁸ Az összképünket gazdagító, találó ötletért hálás köszönet Schlett Istvánnak.

A konkrét ürügy

A mű elejétől felrajzolt helyzetképben a szerzői értékelés szerint bizonyos dolgok szemtől szúróan hibádzanak. Atyja szemében a huszadik életéve felé tartó fiú Bonnban töltött stúdiumai óta hátrányára változott meg. Időtöltései közt felszaporodnak a társasági mulatozások, puhul és züllik, megbízhatatlan és viselkedésében kiszámíthatatlanabb lesz. Széchenyi apránként össze is ír egy problémalajstromot.

Béla izgága, türelmetlen, „szeleburdi”, olykor könnyelmű és felesleges tiszteletlenségekre ragadtatja magát – összefoglalóan: „naturalista” mentalitású. Vállalásai kedélyfüggőek, állhatatlan, elhalványul benne az elemi kötelességtudat is. Apját megteveszti, mellébeszélésre hajlamos, introvertált. Gondolkodására „afféle Esprit des escalier” jellemző: „Neked, akárcsak nekem, lassan jár az eszed, ami sok tévedést és bajt okoz” (63). Nagyfokú tapasztalatlansága és apai ellenjavallat dacára megjelenti egyik – legfeljebb asztalfiókba való – irományát. Továbbá „csiklandós”: a Széchenyi fiaként megelégedett-megörökölt hírnevében hiú szerénységgel tetszeleg. Hanyag, előrelátása minimális, és mindennapjait mind többször a mihasznaság árnyékolja be. Hiányos mind a haza dolgaiban való tájékozottsága, mind önismerete („Benned minden metafizikai dolog még teljes káoszban van” [73]), emiatt érzékeny, válogatós, kényes ifjú vált belőle.

Mindezek előidézéséért bizonyos általános törvényszerűségek mellett személyi felelősök is kerestetnek. A főbb okokat Széchenyi három egymást erősítő tényezőben véli megtalálni. Egyfelől a fiú fogadott nevelőinek egyike-másika (főleg Podhorszky Lajos) hipokrita és számító módon kezelte a cseperedő ifjút, sőt előfordult, hogy bántalmazta is, amire visszavezethető Béla zárkózottsága. Másik oldalról a felrótt anomáliákat-beütéseket életkori és örökölt sajátságoknak is betudja, saját példájából kiindulva: „én nem feledtem el – szemben a legtöbb idős emberrel, akik éppen ezért nem tudnak igazságosak lenni a fiatalokhoz – ifjúkorom benyomásait. [...] Én sem találtam a helyemet – minden komoly foglalatosságtól iszonyodtam.” (27) Harmadrészt önnön vétkességét is elismeri, amiért 1848 vége óta bentlakásos rehabilitációját családjától távol tölti és nem lehetett fia mellett fejlődését egyengető instruktorként. „A legnagyobb hiba abban van, hogy én tébolydában vagyok! Ha a helyemen lehetnék, akkor – biztosan tudom – a Te kedves, becsületes és fogékony lényedre nagyobb hatása lenne minden szavamnak, mint akár a Szentírásnak.” (108) Úgy érzi, tartós távolléte is közrejátszott abban, hogy Béla nem kapott hiteles visszajelzéseket: éles és pontos helyreigazításaival, ellenmondásaival, felvilágosító magáraébredtéseivel nem volt módja kijózanítani fiát.

A gyógyszer

Ebben a helyzetben tennivalók sora szükségeltetik a kisiklott dolgok helyrezökentésére. Feledtetendő korábbi mulasztásait, Széchenyi kötelességének érzi, hogy gondnok-

ként bekapcsolódjon a teendők abszolválásába. De nézzük, milyen feladatokat is mond tollba fiának.

Pénzügyi jártasság szerzése; hazai közéleti és társadalmi viszonyok obszerválása és megértése; elvszerűség és önparancsolási képesség kifejlesztése; tudatos és rendezett életvitel (mert „minden emberi tehetség, akár testi, akár lelki, csak szüntelen gyakorlással, tréninggel érheti el legmagasabb fokát, legnagyobb fényességét” [70]); megházasodás („most rögtön, vagy 2, 3, 4 éven belül, amint a legjobb alkalom kínálkozik, – és több nyomós okból Angliában kellene keresned élettársat” [57]); vagyonosodás (“Törekedjél jómódra” [100]); kapcsolatgyűjtés.

Ezekon kívül még egy maroknyi olyan kíváncsi, amelyek mind az önellenőrzésre szoktatást és annak elmélyítését szolgálják. Ezek: egy naponta forgatandó, „erkölcsi szervezetőül” ajánlott *Pantheon* nevezetű önvizsgálati papíros („Itt minden kérdésben el kell mélyedni, elmélkedni kell rajta, s különösen ott kell magunkat tökéletesen megvizsgálni, ahol gyengének érezzük magunkat” [73]); rendszeresen vezetendő „számadás” („hogy jó gazda váljék belőled” [76]); valamint az időgazdálkodás megszelídítésére-kézbentartására szolgáló diárium-típus (amelynél a rendeltetés, hogy „rendkívül tanulságos legyen, és pedig nemcsak annak, aki vezeti, hanem mások számára is” [90]). Utóbbihoz árulkodó Béla egyik naplóoldala, melyben záró tanakodása közben megemlíti: „de hiszen én az apámnak írok”.⁹

Futólag még hozzátehetjük, hogy mintegy peremfeltételként minden eddigiehez, Széchenyi erős és egészséges szervezetet, konszolidált életmódot ír elő Bélának. A fiú apórólékos szemmel tartására példa egy feleségéhez írt levelének Béla aktuális állapotára tett megjegyzése: „Elégedetlen vagyok a kézhez vett súly- és mértékjegyzékkel. Bélát nehezebbnek hittem! Akrobatának vagy modern Herkulesnek túlságosan könnyű.”¹⁰

Mindent a cél érdekében – amitől átfogóan is politikai...

Megismerkedve az *Intelme*k szituációs alapképletének főbb elemeivel, már csak az ezeket összekötő fogalmi kapocs hiányzik. De nem sokáig, ha észrevevessük a legtöbbször strigulázható visszatérő alkatelemet, ami a helyenként már a mögöttes politikumot is látni engedi. Az általa felírt receptet nagyjából és egészében egy fő mozzanat keretezi, aminek jegyében párosítja a hozzávaló orvosságokat: az *előkészület*.

Tudatosítására a szerző ismétlődően hozza szóba: „Tudhatod, ha a diák nem készül fel jól – egész biztosan nyomorúságosan vizsgázik” (31); „a jövőre kell felkészülni!!! [...] sokoldalúan [...], s e munkánkat egy napig, egyetlenegy óráig sem szabad halogatni; mert különben lehetetlen, hogy annak idején akár csak tűrhető szerepünk is legyen, semmiféle sem lesz, vagy egészen »hitvány«” (33–34); „Mindent ki kell előbb tervelni, elő kell készíteni, megalapozni. Különösen a politikában, s hát még akkor, mikor egy

⁹ Széchenyi Béla válasza az 1857. november 6-án kelt emlékiratra = *Intelme*k, 268.

¹⁰ Széchenyi István 1857. október 30-i, feleségéhez írott levele = *Intelme*k, 206.

haldokló, – mindenesetre nagyon beteg nép megmentéséről van szó! Ezerféle dolgot kell ott meggondolni, elrendezni, előre kidolgozni!” (56)

De miről is van szó? Egy helyütt *expressis verbis* és részletekbe menően fogalmaz:

[...] készülj fel arra a boldog lehetőségre, hogy megragadhasd hazád számára az esetleg kedvező pillanatot, és hogy talán az a legnagyobb szerencse érhesen, hogy azt hosszú évekre elnyújthasd; – de addig is szenteld magad valami komoly dolognak. Vizsgáld meg hajlamaidat; vedd fontolóra kötelességeidet, teljesítsd őket lelkiismeretes pontossággal, s akkor olyan nyugalom, olyan jóleső érzés fog eltölteni, amit nem ismersz, amit soha sem ismertél, amit te csak most fogsz – ha követed az én becsületes tanácsomat – boldog meglepődéssel először megismerni. (99)

Úgy hisszük, mogyoróhéjba tömörítve bár, de ebben szinte minden fontos komponensre kitér, amiket mi korábban egyenként igyekeztünk kibontani és felmutatni. Hiszen a *praxisban* üzendő minden egyes megszabott tevékenységével példát mutathat. És egyetlen invariánsként az elsődleges talaja mindezeknek – a *non plus ultra* – a hon szeretete kell legyen. „[...] mely tulajdonságodnál, a nemes hazafiságnál nem ismerek magasztosabbat; mert aki valóban hű marad nemzetéhez szerencsétlenségében is, abban bimbózik és virágzik mindama polgári erény, mely az embert félistenné magasztosítja!” (67) Ha már így áll, akkor az erről néhány ízben bátortalanul, de egyetértően szándéknyilatkozó Bélára életküldetést is bízna: „Neked kellene talán még élő, de mindenesetre mélyen megalázott és segítségre szoruló néped erős támaszává is lenned!” (79)

Ne zavartassuk tehát magunkat a névmási szerkezetektől. Mintha csak Béla fián keresztül kívánna szólni a hasonlókhhoz is. Beszélői szerepéről annyit mondhatunk, hogy ahogy a korábbi életrészek is jellemző volt, úgy most sem valamely érdekcsoporthoz tartozóként szólal meg. Önálló, aki saját pártján áll. Ezen belül pedig hol atyai, hol *meritokrata*, hol élettapasztalt énjét engedi szóhoz. Mindet valahol a magyarhonra adaptált *nemzeti „liberalis” pozíció* tartományában.

Széchenyi központi problémaként a mind apolitikusabbá váló (társadalmi státusát tekintve *de facto* hatóképes) ifjúságot látja. Akik révén a magyar nemzet ellensége önmagából kerülhet ki, ha a felnövő nemzedékek hagyják magukat elidegeníteni a lehangelő birodalmi közviszonyok által, és az elkanászodást választják. Ez esetben ugyanis egy jövő kedvező politikai szélirányváltozás is tehetetlenül és felkészületlenül találná a nemzet *potens* részét, amely így aligha tudna élni az (újra)adódó szabadságfokkal, vagy *horribile dictu*: rabigában kényszerülne maradni. Nélkülük nincs liberális államot építő jövő generáció, márpedig ők a dorbézolásaikkal épp teljesen elszoknak a haza lényegi ügyeitől, és elvágódnak szebb és jobb vidékekre. Okvetlenül felrázandók tehát felelőtlen szendergésükből, akárcsak az 1848 előtti évtizedekben osztályostársai, „a pöff és a fesz” urai.

Hitel, Intelmek: a közös nevező

Ahogy ígértük korábban, érdemes visszapillantnunk Széchenyi *Hitel* című korszakos jelentőségű munkájához,¹¹ mely a témafelvetések bámulatos változatosságát tartogatta olvasóinak. „A hitel hiányán s annak következményein messze túlnyúlva foglalkozik [a] gazdasági élet számos problémájával, beszél a politikáról, erkölcsről, nevelésről, ízlésről, életmódról stb., belebocsátkozik elméleti – antropológiai, történetelméleti, közgazdaságtani, jogelméleti stb. – fejtegetésekbe”.¹² És mindezt teszi úgy, hogy kitűzött célja szerint „Most csak pénz, kereskedés ’s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, ’s így általánosan csak azokrul lesz szó” (xix). Gondolatai mégis elindáznak majd didaktikus tünődések és morálfilozófiai ismeretterjesztések irányába.

De ne gondoljuk ezt fegyelmetlenségnek, se pedig *l’art pour l’art* betoldásoknak. A látszólag már-már nemzetkarakterológiai ítéletek voltaképpen fejcsóválásos állapotrajzok. Amik arra indítják, hogy némi erkölcsi tápoldatot is csepegtessen munkájával a haza fiainak szívébe-elméjébe. Nem önmagáért való említések ezek, hanem nagyon is tudatosak és célirányosak a nemzeti felemelkedés aspektusából. Széchenyi így konstatálja és magyarázza ezek kihagyhatatlanságát a szövegből:

Ha az eddig előadottakra visszanézek, annyi külön szin ’s olly mindenféle tárgy tűnik magam elibe is, hogy a’ zavarosan eltagoltbul valamennyire türehető egészt alkotni valóban mesterségnek tartom. Azonban a’ legtulabb csapongó ’s a’ fő tárgytul majd egészen eltávolzni látszó eszméltetések is azon szándékbul ’s olly meggyőződéssel hoztam itt ott elő, hogy azok csekély munkám velejét ’s philosophiáját tán érthetőbbé tehetik, ’s reméllem szorosb vizsgálat után úgy fog találatni: ’hogy legkisebbet se akartam hijába mondani, ’s tán csak ügyességem nem volt elegendő, minden beiktott okoskodásimat egyetlenegy pontra intéznem ’s egyesítnem. (185)

S hogy miféle honi kilátások felhőzték lelkesedését? A morgolódo apátiáé, a kapituláns szellemiségé, a rezignált levertségé. „Hol pedig a’ nemzetiség semmivé vált, hol a’ lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a’ nemzeti szellem és sajátság hiábavalóságokon, gyermeki bábokon alapul már, ott, ha a’ sokaság vakságában nem is gyanítja, keserü, de csalhatatlan tekintettel nézi a’ gondba merült hazafi, miképp folydogál le szemenkint a’ hátra maradt kevés fővény a’ nemzet életórája üvegszelenczéjébe.” (162–163) Hasonlóan ártalmas és helytelenítendő jelenségekről számol tehát be a társadalmi-nemzeti jövő szempontjából, mint majd egy bő emberöltővel később. Az ő korábbi gyorsleltára szerint a következő immateriális hátrányok volnának visszaszorítandók: „kevesb egoismust, ’s egy részrül a legalaptalanabb hiúságot, más részrül a’ határnélküli hajlékonyságot, alattvalók iránt dölyföt, előljáró előtt porban-cuszást, kevesebb előítéletet, balvéleményt, tudatlanságot, féktelen betyárságot ’s a’ t. – magunknak képzelni, mint a’ mily-

¹¹ Gróf SZÉCHENYI István: *Hitel*, 1830. [Az 1984-es reprint kiadást használtuk: Közgazdasági és Jogi, Budapest. Az oldalszámokat a főszövegben, zárójellel hivatkozunk.]

¹² SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon* [1996], Rejtjel, Budapest, 2004, 369.

lyen 's mennyi valósággal találtatik honunkban" (241). Ebben a közegben az „észtehetőség, példa 's a' természet örök törvényei alig kaphatnak a' sok szívköd, hiúsági gőzölgés 's elmesetéség közt napvilágra!" (258)

Mi tehát a teendő? A kulcsszó ismerősen cseng majd az *Intelmek* után: „Minden idomítástul, elkészítéstül függ!" (248) Tartalma szerint: „Csinosítsuk értelminket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a' tudóst, társalkodjunk az elmetehetőssel, nagyobbítsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a' tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót [...] 's emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!" (263)

Ebben a kontextusban is a hazafiként munkálkodás édes fáradozásaiért száll síkra: „Nem öli azt unalom, kevés lesz annak a' 24 óra 's nem untatja azt a' kora nyári hajtámadat, ki honja ügyében fáradoz. A' legszentebb kötelesség teljesítésének érzése tölti be az élet minden helyzetiben édes meglelégedéssel a' hív hazafit, legyen herczeg, legyen zsellér!" (135) Mert egy hatóképes magyar nemes reflexszerű kötelességként kell érezze, hogy „mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni" (165).

Ezen látszólagos mellékszálak valójában összeabroncsozzák a munkát. „A *Hitel* ezekről is szól, és a »kitérők« sokszor fontosabbak – terjedelmesebbek is – mint az alaptéma.”¹³

Úgy véljük, szembeötlő a ténylegesen előtérbe kívánczó üzenetek rokonsága a *Hitel*ben és az *Intelmek*ben. Előbbiben további érdekesség, hogy egyes tételeiből levezethető az *Intelmek*ben – és *Intelmek*kel is – gyakorolt felelős magyar atyai magatartás: „kötelességünk [...] olly lényről gondoskodnunk, mellyet mi idéztünk életbe, 's mellynek szerencséje 's nyomorúsága nagy részint kezünkben van" (50). A mágnás főnemesség utódai iránti feladata: „kitörülhetetlen betűkkel sziveikbe vézni, hogy csak erkölcsi szép és jó nemesíthet valóban 's hogy mennél magasb a' születés, mennél nagyobb a' vagyon, annál jobb 's hivebb szolgálatot vár a' haza, vár a' király. Illy aristokratia a' thronus igazi támasza, illy örökös a' nemzet fénye!" (209) Fia(i) vezetésének lelkiismereti kötelme már ekkor mély meggyőződésként élt az apaságra még talán csak gondolatban készülő Széchenyiben.

„...jövönk a jelenben fekszük”

A fenti megállapítást a leckét kellőképp megtanult Béla naplójegyzetében olvashatjuk.¹⁴ Akinek példáját extrapolálva beszél Széchenyi a lébec-íjyak káros léhaságairól, ekképp egyfajta rendszerkritikáját adva az arisztokrata fiatalságnak. Az ő ostorozásukkal és az önművelésre, független életvezetésre ösztönzésükkel akárha Kemény Zsigmond nemzeti polgárosodást kampányszerűen előmozdítani célzó munkáihoz, kezdeményezéseihez csatlakozna. A különbség csak annyi, hogy Széchenyi elsörendűen a felsőbb társadalmi rétegeket stimulálva teszi ezt. Fájó hiányát érzi az intézményesített lelki mankóknak a hazában:

¹³ *Uo.*, 370.

¹⁴ Széchenyi Béla magyar nyelvű naplójegyzete = *Intelmek*, 191.

[...] ugyan miért nem létesültek még szellem-, vagyis inkább erkölcsgyakorló intézetek, ahol – vallásra való tekintet nélkül – mindenki gyakorolhatná a kötelességteljesítést, a helyes cselekvést stb., szóval minden erényt; [...] ilyenféle lélekgyógyító intézet – – – nincs sehol; holott bizonyára több szellemileg, mint testileg elferdült és sérült emberfia népesíti be a világot [...]. (370)

A História is válaszol – Zárzó

És hogy a családi fejleményeket nem számítva még miért épp ekkorra időzítette Széchenyi az *Intelmeket* – tegyük gyorsan hozzá, a többi közvetlenebbül politikai célú írásművel együtt? Erre már javarészt a történelem adhat feleletet.

Ekkoriban a kiinduló *status quónk* egy vérbe fojtott szabadságtörekvésű és alkotmányosan megkoronázatlan trónörökös önkényuralma által alávetett és igazgatott Magyarország – a Habsburg Birodalom hol több, hol kevesebb represszióval terhelt részeként. A csaknem zsarnoki gyakorlatot az 1851-es Szilveszteri Pátens még *pro forma* legalizálta is. Schwarzenberg herceggel az élen pedig a hatalmi politikának egy „jellemzően agresszív, nagyra törő, kalandor változatát”¹⁵ ismerhette meg a monarchia, és benne főként Magyarország. Ehhez gondtalan viszonyokat és külpolitikai háttértámasztékot az Oroszországgal való szívélyes és kellően elrettentő kézfogó nyújtott, ami biztosan tartotta távol az esetleges betolakodó szándékokat. A török területekért vívott krími háború azonban sok mindent felborít a birodalmi idillben. A Habsburgok a csatárláncba fejlődő nyugat-európai nagyhatalmakat látva már elijednek a círral és országával való legkisebb közösségvállalástól is, és 1853-tól kezdve cserbenhagyólag hátat fordítanak addigi partnereknek. Így a konfliktus végére időleges pontot tevő 1856-os párizsi béke után a szaldó: egy elvesztett szövetséges és semmi egyéb. Ausztria ezzel megindul a nemzetközi elszigetelődés útján, a még netalán kiengesztelhető Oroszország pedig belügyeivel kell bajlódjon évekig – az osztrák politika ellenségeinek tehát némi mozgástér nyílik. Egy röpkelő előrettekintéssel pedig az egy éven belül a fejét felütő és Európára is lecsapódását ígérő amerikai gazdasági válságot is érdemes még megemlítenünk.

Nos, nem véletlenül datálható erre az időszakra egyes jó szimatú magyar ellenállók fokozottabb mozgolódása, feltámadó nekiveselkedése a haza ügye előmozdításának. Kiki eltérő modorban és tervekkel: a vérmesebbek a rezsimet sarkaiból forgatták volna ki, mások inkább egyfajta hathatós működéskritikára¹⁶ fókuszáltak.

Az előzőekben egy ez utóbbira hozható nem éppen szokványos példát kíséreltünk figyelemmel. Széchenyi ugyanis zömében a kormányerőket diszkreditáló pamfletjeivel

¹⁵ KOSÁRY: *l. m.*, 11.

¹⁶ „[...] abban a leigázott helyzetben, amelybe süllyedtünk, és egy szívtelen, sőt mondhatni démoni kormányzat alatt, amely vámpírszorításával még a kérést és panaszt is belénk fojtja – sőt ráadásul kénytelenek vagyunk mind e gaztettért, amikkel könyörtelenül és minden jog ellenére majdnem hogy kétségbeesztettek, még köszönetet is mondani és hálatüntetésekét és hasonló komédiákat rendezni és alakoskodni.” (*Intelmek*, 106.)

és külföldön megjelentetett újságcikkeivel¹⁷ száll újra ringbe, amikkel igyekeznek magukat és másokat is keltegetni, energizálni.

Egyéb felhasznált források

- BABITS Mihály: *A legnagyobb magyar. Töredékek Széchenyiről* [Széchenyi István, 1936] = Uő.: *Esszék, tanulmányok*, II., Szépirodalmi, Budapest, 1978, 503–511.
- BENEDEK Elek: *Széchenyi István* [1907] = Uő.: *Nagy magyarok élete. Válogatás*, Gondolat, Budapest, 1979, 256–429.
- DIÓSZEGI István: *A Ferenc József-i kor*, Vince, Budapest, 1999.
- EÖRSI István: *Széchenyi és az árnyak*, Magvető, Budapest, 1973.
- FALK Miksa: *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála* [1866], Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.niif.hu/04700/04704/html/falkszechenyi0001.html>).
- FALK Miksa: *Összeesküvés a döblingi tébolydában* [1879], Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.niif.hu/04700/04704/html/falkszechenyi0002.html>).
- G. FODOR Gábor: *A „politikai gondolkodás vizsgálata” mint autonóm „módusz”, Századvég* 25. (2002/3.), 117–137.
- JUHÁSZ Gyula: *Döbling* [1923] = JUHÁSZ Gyula *Válogatott művei*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 343–346.
- KECSKEMÉTHY Aurél: *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála 1849–1860* [1866], Szépirodalmi, Budapest, 1987.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: *Cenki napló* [1933] = Uő.: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*, Osiris, Budapest, 2004, 88–91.
- LÁNYI András: *Egy Karamazov a fogalmak világában* = Uő.: *A kettészakított üstökös. Széchenyi, Arany, Jókai, Görgey – négy történelmi esszé*, Liget Könyvek, 1992, 5–52.
- NÉMETH László: *Széchenyi* [1946] = Uő.: *Drámák, életrajzi írások*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 165–220.
- NÉMETH László: *Levél Timár Józsefhez* [1956] = Uő.: *Megmentett gondolatok*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1975, 254–268.
- SZABAD György: *Széchenyi Döblingben*, Valóság 1960/3., 36–39.
- SZÉCHENYI István: *Napló*, ford. Jékely Zoltán – Győrffy Miklós, szerk. Oltványi Ambrus, Gondolat, Budapest, 1978.

¹⁷ „[...] a sok tényező közül, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy fajtánk megmentessék a teljes megsemmisüléstől, kétségtelenül a legfontosabbak egyike azon vélemény, amelyet rólunk külföldön táplálnak [...]” (Uő.)